

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

Andor József

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal*

Andor: Kedves Zoli! Köszönöm, hogy elfogadtad felkérésemet, hogy interjút készíthessek Veled az általad széleskörűen kutatott metaforizáció jelenségkörét illetően. Ennek a nyelvtudományi témakörnek nemzetközi tekintetben is Te vagy az egyik legismertebb kutatója. Jelentős könyvkiadók gondozásában számos könyved, több tucatnyi tanulmányod jelent meg a témáról angolul és magyarul egyaránt, hosszú évtizedek során, folyamatosan. Az interjúban leginkább a két angolul megjelent legutolsó könyved (Kövecses 2015 és 2020) témaköreit, argumentációját, fogalmi rendszerét illetően szeretnék kérdezni. De mindenekelőtt, felvezető kérdésként hadd érdeklődjek afelől, hogy fiatal korodban hogy fogalmazódott meg benned az, hogy egész tudományos pályafutásod során ezt a területet kívánod vizsgálni: mind az általad választott, az utóbbi évtizedek alatt a nyelvtudományon belül egyre nagyobb teret nyerő, az általános nyelvészet szempontjából is forradalmi változásokat hozó, paradigmaváltásokat előidéző kognitív nyelvészet keretein belül, mind pedig a nyelvtipológiai releváns vonásokra koncentrálni, feltárva főként az angol nyelv regionális változatain valamint a mai magyar nyelv lexikai és frazeológiai moduljain belüli metaforizációs folyamatok aspektusait és rendszerét.

Kutatási területed valószínűsíthetően kezdeti szakaszát illetően hadd hozzak fel egy érdekes anekdotát a tudományterület talán legnagyobb szaktekintélyének, George Lakoffnak tollából. Lakoff hosszú évtizedek óta a Kaliforniai Egyetem Berkeley-i campusán dolgozik. S Te, fiatal kutató korodban, vele töltötted egyik kezdeti ösztöndíjas periódusodat, ezért Lakoff talán a legfontosabb mentorodnak tekinthető. 2007-ben, Kínában, a kognitív nyelvészetről tartott harmadik előadásában George arra emlékezett, hogy 15-20 évvel korábban egy fiatal magyar kutató, név szerint Kövecses Zoltán járt nála, aki az idiomatikus nyelvhasználat kifejezésmódját tanulmányozta. Elmondása szerint Zoltánban igen ambiciózus, rendkívüli szorgalommal és céltudatossággal megáldott kutatót ismert meg, aki egy alkalommal, szokatlan módon, a kora reggeli órákban megjelent otthonában és arra ösztökélte, hogy ideje lenne hozzákezdeni a napi munkához, az idiómák vizsgálatához (Lakoff 2007: 61). Jót mosolyogtam Lakoff anekdotáján, mert teljes mértékben Rád ismertem: a kutatómunkáját rendkívüli szorgalommal és állhatatossággal végző Kövecses Zoltánra. Valóban ilyen kutató voltál és vagy ma is. Az anekdota olvasásának élménye a mai napig élénken megmaradt emlékezetemben, talán azért is, mert dédelgetett rózsaszínű álmaim megvalósulását érezhettem Lakoff visszajelzése által, arra gondolva, hogy

* Az interjút 2020. október és 2021. február között e-mail levelezés formájában készítettük.

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

ilyenek lennének mi, ambiciózus magyar kutatók valamennyien? A Te teljesítményed kétségkívül ezt példázza. Nos, utóbbi kérdésekre azért most nem várok választ Tőled. Arra viszont igen, hogy elmondod, hogy alakult tudományos pályád a nyelvi metaforizáció folyamatainak kutatását illetően.

Kövecses: Mielőtt tulajdonképpen kérdéssedre válaszolok, hadd reagáljak a George Lakoff-fal kapcsolatos történetre. A konkrét esetre nem emlékszem, amikor kora reggel hívtam, de az biztos, hogy George-nak minden kora reggel, ami 11-12 előtt történik. Arra viszont tisztán emlékszem, hogy egyszer Berkeley-ben ő hívott fel jóval éjfél után, hogy megfejtette az ANYA prototípusának kérdését. Az erről szóló gondolatmenetet jól ismerjük a *Women, Fire, and Dangerous Things* c. könyvéből (Lakoff 1987). Mondanom sem kell, hogy nekem ez egy nagyon pozitív élmény volt és maradt azóta is – annak ellenére, hogy már mélyen aludtam. ☺ Kérdéssedre válaszolva: Hogyan jutottam a metaforizáció kérdésköréhez? ... Szerencsés egybeesések, véletlenek, és néhány nagyszerű ember segítségével. De lehet, hogy az absztrakciók iránti vonzalmam is belém volt „kódolva”. Az a kíváncsiság, hogy mi van azon a konkrét, érzékszerveink által megtapasztalható világon túl, ami olyan nagy befolyással van életünkre: ilyenek például az érzelmek, az erkölcs, a politika, a társadalom, a nemzet, az idő, a mítoszok, az ideológiák, a történelem, és az élet fogalma maga. Ahhoz, hogy ezeket megértsük és létrehozzuk, metaforákra van szükségünk.

Persze nem azt akarom mondani, hogy kisgyerekként már ilyen kérdések jártak a fejemben... ☺ Nem, sokkal jobban érdekelt a labda – mint foci-labda, kézi-labda, vagy vízi-labda. És általánosabban a játék. Aztán később, úgy egyetemista koromban, már azon gondolkoztam, hogy tulajdonképpen mit is csinálunk, csinállok akkor, amikor ezeket a sportokat játszom. Arra jutottam, hogy ezek is absztrakciók egy bizonyos szempontból, mert bár valami konkrét történik, amikor cselekedjük őket, cselekvéseink egy „magasabb” ontológiai szinten vannak (és ebből a szempontból absztraktabbak), mint azok a cselekvések, melyekre épülnek, vagy melyekből származnak. Vagyis, amikor vízilabdáztam, már tudtam, hogy olyasmit csinállok, ami túlmutat „mindennapi életünkön”, és egyfajta metaforikus absztrakció. Ezért én nem látok ellentmondást „vízilabdás múltam” és a metaforák kutatása között, mint ahogy ezt sokan megkérdézik tőlem. Ugyanakkor, ez a vízilabdás múlt pályafutásom során inkább „rovott múltnak” minősült, mint előnynek. Különösen akadémiai körökben én inkább vízilabdás voltam, mint metaforakutató. Ennek hatásai máig érvényesek, ... de nem akarok panaszkodni. Elégedett vagyok pályafutásommal.

Első mentorom András László volt az ELTE Angol Tanszékén. Műveltsége, olvasottsága, angoltudása, tökéletességre törekvése örök mintát adtak számomra, még akkor is, ha elérhetetlenül magas mércét állított föl. Ő látott bennem valamit, amit mások nem. Elsősorban a lexika, a nyelvi jelentés kérdései izgatták. Mindent tudni akart az angol nyelvről, és ez az érdeklődés rám is átragadt. Elkezdtünk egy közös projektet az angol szlengről, egy magyar–angol, angol–magyar szlengszótárt akartunk összeállítani. Éveken át tartó munka volt, amiből nagyon sokat tanultam. A szótárak készítése során jöttem rá, hogy a szleng hatalmas mértékben metaforikus – az angolban és a magyarban is. Aztán 1981-ben kaptam egy könyvet Amerikából, egy Kaliforniában élő barátomtól, Eisen Györgytől. A könyv címe *Metaphors We Live By* volt. Gyuri azt írta: talán érdekelni fog. Hogy érdekelt, az nem kifejezés... ☺ Azonnal írtam egy dolgozatot a düh metaforáiról az angolban. És a dolgozatban „metafora” alatt már fogalmi metaforát értettem.

1982/83-ban Berkeley-ben voltam ösztöndíjjal. Az ösztöndíjam tulajdonképpen Charles Fillmore-hoz szólt, de hamar kiderült, hogy témám leginkább George Lakoff-hoz kapcsolódik.

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

Megmutattam a dühről írt kezdeményemet George-nak. Ami ezután történt, mára eléggé ismert a kognitív nyelvészek között – közös cikkünk 1987-ben jelent meg „The cognitive model of anger in American English” címmel.

Hát valahogy így néz ki kognitív nyelvészeti pályafutásom eleje és annak előzményei.

Andor: *Köszönöm a választ. Hát akkor, in medias res, vágjunk bele a metaforizáció nyelvelméleti státusát illető kérdéskörök megtárgyalásába! Eredetileg Lakoff és Johnson (1980 és 1999) felfogásában, a nyelvhasználat (a nyelvi reprezentáció) szinte egészét áthatja a fogalmi metaforizáció, illetve annak következményeként a lexikális reprezentáció (de, ahogy azt többen kimutatták, lehetséges módon úgyszintén a grammatikalizáció, a grammatikai megjelenítés) metaforikussága.*

Milyen mértékben mutatkozik tudatosnak a metafora-használat a beszédtevékenység során? Érzésem szerint spontán adódik a kreatív nyelvhasználat folyamatában, nem igazán tekinthető tudatosnak. De a parole-szinten megvalósított tevékenységen kívül, konceptuális alapjánál fogva, mennyire épül/épülhet be a kompetenciába? Amikor új fogalmi metaforák jelennek meg, ezek hogyan építkeznek, parole (azaz performancia), vagy pedig kompetencia-alapon? Például, angolban a train of thought kifejezés megjelenése viszonylag nem régi keletű. Belülről építkező, vagy külső, konstrukciós alapú-e (mely konstrukció, persze, konceptuális alapú) ebben az esetben a metaforizáció? Ezzel kapcsolatban, ahogy látom, az O.U.P. kiadásában 2015-ben megjelent koncepciózus monográfiádnak rögtön az első bekezdésében megfogalmazottak alapján, Te a belső konceptualizáció mellé teszed le a voksodat, azáltal, hogy a konceptuális metaforák használatba történő kivetítéséről (mapping) írsz. De mennyire tudatos ez, és milyen módon lehet ennek fokát mérni, vagy egyáltalán vizsgálni? Talán korpusznyelvészeti jellegű diskurzus-/szövegvizsgálat adhat betekintést ennek folyamatába?

Kövecses: Itt elég sok mindent kérdezel egyszerre. A fogalmi metaforaelméletet elfogadó kutatók közötti konszenzusos vélemény az, hogy a metaforahasználat alapvetően nem tudatos, vagy pontosabban, a legtöbb esetben nem vagyunk tudatában annak, hogy metaforát használunk. Ez a vélemény elsősorban a Lakoff és Johnson által elindított javaslat empirikus kognitív pszichológiai vizsgálata révén (ld. például Gibbs, Boroditsky, Casasanto munkáit) nyert igazolást és vált széleskörűen elfogadottá. Jómagam ilyen jellegű vizsgálatot nem végeztem. Ugyanakkor meg kell jegyezni azt is, hogy az elképzelés nyilván csak azokra a metaforákra érvényes, melyek olyan elsődleges tapasztalataink közötti korrelációkra épülnek, mint amilyen például a szeretet és a melegség közötti korreláció (ez a SZERETET MELEGSÉG fogalmi metafora, amely olyan metaforikus nyelvi kifejezésekben jelenik meg, mint hogy valaki *melegszívű* vagy *hidegszívű*). Természetesen tudunk létrehozni olyan metaforikus nyelvi kifejezéseket is ezen fogalmi metafora alapján, amelyek létrehozásához már tudatosságra van szükség (pl. *a lelke egy maximumra állított hűtőszekrény*). Az ilyen, tudatosságot igénylő metaforikus kifejezések a metaforikus beszédnek csak kis részét teszik ki. Korpuszalapú vizsgálatok alapján ez kb. 5%-ra tehető.

A kompetencia–performancia megkülönböztetés, azt hiszem, a fogalmi metaforaelméletre nem alkalmazható. Az egy teljesen más nyelvről való gondolkodás eredménye, amely egy moduláris elmét tételez fel. Ez pedig szemben áll az elme holisztikus felfogásával, amelybe a fogalmi metaforaelmélet ágyazódik.

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

Andor: Következő kérdésem a kontextusnak a konceptualizációban játszott fontos szerepét illeti. Ennek tárgyalása során súlypontilag fontosnak tartod az ún. embodiment (testesültség, a testi motiváció) kérdéskörét, benne a tapasztalati alapú tényezőket (Kövecses 2005: 251, Kövecses 2015). Röviden körülírnád a fogalmat?

A metaforizáció kognitív bázisának tényeit/tényezőit vizsgálva, funkcionális alapú konceptuális nyelvszemléletedben folyamatosan foglalkozol a kontextualitás aspektusaival (Kövecses 2015). Úgy vélem, a kontextus szemantikai-pragmatikai szerepét, a kontextus típusainak funkcionális szemléletű azonosítását Kecskés (2014: 128–150) interkulturális pragmatikai kutatásai nyomán ismerhetjük meg beható módon. Ő markánsan megkülönbözteti az (i) előzetes ismeretek által indukált kontextust (prior context) az (ii) aktuális szituációs kontextustól (actual situational context). Te hogyan látod ezek viszonyát és a megkülönböztetés relevanciáját a saját, funkcionális alapú nyelvfelfogásodban, a metaforizációra vonatkozóan?

Kövecses: A testesültség, vagy ahogy mostanában magamban nevezem, a testalapúság a kognitív nyelvészet alapja. Ez röviden azt jelenti, hogy a jelentésalkotás folyamatában a testi-perceptuális tapasztalataink segítségével tesszük nemcsak a nyelvet, hanem egész világunkat jelentéssel bíróvá. A gondolatot, amelynek persze hosszú filozófiai előzménye van, a kognitív nyelvészetben először Mark Johnson és George Lakoff fejtették ki. A jelentésalkotásban mindketten nagy szerepet szánnak az ún. képi sémáknak, melyek ismétlődő szenzoro-motoros tapasztalatainkból jönnek létre. Tipikus képi sémák a TARTÁLY, MOZGÁS, ERŐ, RÉSZ–EGÉSZ, KAPCSOLAT, HŐ (HIDEG–MELEG) stb. Ezek az agyban analóg módon jelenlevő sémák, melyek valószínű, hogy már az egyes nyelvek elsajátítása előtt, vagy akár prekonceptuálisan is léteznek. A tárgyakat és eseményeket rajtuk keresztül értelmezzük, és így válnak jelentéssel bíróvá tapasztalataink. Egy ház TARTÁLY és EGÉSZ, melynek RÉSZEI vannak. Johnson és Lakoff észrevették, hogy nemcsak konkrét, fizikai, perceptuális tapasztalataink értelmezésében játszanak ezek szerepet (ld. *bent van a házban*), hanem például olyan absztrakt fogalmak megalkotásában is, mint a BAJ vagy a DÜH. Azt mondjuk, hogy *bajban vagyok* vagy *dühbe gurult*. Szélesebben, rájöttek, hogy az ÁLLAPOTOKAT többnyire a TARTÁLY-ban levéssel ragadjuk meg fogalmilag és nyelvileg. Ezt a két fogalom közti kapcsolatot elnevezték az ÁLLAPOTOK TARTÁLYOK (vagy az ÁLLAPOT MINT TARTÁLY) fogalmi metaforának. Fogalmi rendszerünkben több száz, vagy esetleg több ezer ilyen fogalmi metafora található (ld. még pl. AZ INTENZITÁS HŐ, A CSELEKVÉS MOZGÁS). Ezek az alap vagy elsődleges metaforák (ld. Grady 1997a, 1997b) bizonyos alapvető korrelációkra épülnek egy absztrakt és egy szenzoro-motoros fogalom között (az állapotok sokszor egy térhez kötődnek, az intenzitás sokszor a testhőmérséklet növekedésével jár, a cselekvés sokszor helyváltoztató mozgást tételez fel).

Elképzelésem szerint ezek az alapvető tapasztalati korrelációk és a rájuk épülő elsődleges (fogalmi) metaforák a metaforahasználat kontextusának részét képezik. Amikor valaki azt mondja, hogy *bajban vagyok*, akkor e mögött ott van az ÁLLAPOTOK MINT TARTÁLYOK fogalmi metafora, melyet egy testi tapasztalat motivál. Ez az újra és újra ismétlődő tapasztalati korreláció (melyet nem tudunk nem megtapasztalni) része annak a kontextusnak, amelyben a *Bajban vagyok* mondatot használni lehet, és amely mindenki számára értelmezhetővé és jelentéssel bíróvá teszi a metaforikus kifejezést. Vagyis én úgy fogom fel az “embodiment”-et, a testesültséget, vagy testalapúságot (vagy ahogy Te mondtad, a testi motiváltságot) mint a kontextus részét. Ezt egyelőre még senki más nem látja így ☺, de azt hiszem, hogy a gondolat védhető. Minderről a *Where Metaphors Come From* c. könyvemben írok részletesebben.

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

Rátérve második kérdésemre. Azt hiszem, Kecskés Pista és én nagyon különbözőképpen közelítjük meg a kontextus problémáját. Ennek ellenére véleményem szerint nagyon hasonló eredményre jutunk. Először, Pista a nyelvi-lexikai jelentésalkotás globális folyamatában vizsgálja a kontextus szerepét. Én ezt egy jóval limitáltabb területen teszem: a metaforikus konceptualizáció folyamatában. Másodsor, az a mód, ahogy ezt tesszük, nagyon különböző. Ahogy én látom, Kecskés Pista a különböző elméletek kritikáján keresztül és néhány érdekes példa elemzésével jut arra a következtetésre, hogy mind az „előzetes ismeretek által indukált kontextus”, mind az „aktuális szituációs kontextus” szükséges a jelentés megértéséhez. Ezzel szemben én egy nagyon egyszerű (bár hosszú) empirikus vizsgálatot végeztem: Mintegy tíz éven keresztül, mikor találtam egy szövegben előforduló metaforikus kifejezést, azt a kérdést tettem fel magamnak, hogy vajon mi indokolta azt, hogy az illető azt a metaforát használta. Ha találtam ilyet, jegyzetet készítettem róla, és különböző dolgozatokban publikáltam az eredményeket. A nagyszámú példa alapján végül arra jutottam, hogy négy különböző kontextus típus létezik (szituációs, diskurzus, testi, és fogalmi-kognitív kontextus), és ezek mindegyike több, általam „kontextuális faktornak” nevezett alesetből tevődik össze. Harmadsor, Pista főleg a jelentés megértője (a hallgató) szempontjából vizsgálja a kontextust, míg én inkább a metaforikus jelentés létrehozójára (a beszélőre) koncentrálok. Tehát úgy tűnik, hogy valami nagyon mást csinálunk. Ehhez képest a végeredmény meglehetősen egy irányba mutat. Adva a négy kontextus típust, én azt találtam, hogy mindegyiknek van egy globális és egy lokális változata. A globális kontextus egy beszédközösség közös tudására épül (ez nem az univerzalitás!), a lokális kontextus pedig az aktuális, az adott helyzetre jellemző ismeretekre, melyben a metaforát létrehozó és a metaforát értelmező személy osztoznak. Vagyis azt hiszem, hogy amit Pista “prior context”-nek nevez, annak megfelel az, amit én globális kontextusnak hívok, és az ő “actual situational context”-jének megfelel a lokális kontextus. Hogy miért nem hivatkozik egyikünk sem a másikra, érdekes kérdés lehetne.

Andor: *Köszönöm tartalmas válaszodat. Következőként arról kérdezek, részben az előző kérdésben tárgyalt kontextus fogalmához kötődően, hogy hogyan értelmezed az ún. perceptuális, valamint a kognitív száliencia szerepét a metaforizáció mentális és/vagy reprezentációs realizációjában.*

Kövecses: Nagyon nem szeretem a „száliencia” szót, de sajnos jobbat nem tudok én sem kitalálni, úgyhogy maradjunk ennél. Számomra a szálienciának a metaforahasználat magyarázatában van jelentősége, vagyis amikor meg szeretnénk magyarázni azt, hogy egy beszélő/használó/konceptualizáló egy bizonyos metaforikus kifejezést és/vagy fogalmi metaforát miért választott az adott diskurzus szituációban. Voltaképpen tehát számomra a száliencia kérdése a kontextus kérdése. A száliencia a kontextusból ered. A kontextus, ahogy előzőleg már megjegyeztem, tapasztalataink teljessége – beleértve megelőző és pillanatnyi tapasztalatainkat is. Ezek közül egy vagy több kiemelkedő, száliens lehet, és arra indíthatja a beszélőt, hogy ennek megfelelő metaforát használjon. Ez a “priming” jelenség metaforahasználatra alkalmazása. Ha nincs száliens tapasztalat egy diskurzus szituációban (vagyis a beszélő nem tapasztal ilyet), akkor azokat a metaforákat használjuk, amelyek már megelőzően beépültek metaforikus fogalmi rendszerünkbe. Tehát ez a rutinszerűen használt metaforarendszer is előzetes tapasztalattá válik, csak már egy fogalmilag reprezentált tapasztalattá. Ez a reprezentált metaforarendszer is egy „kontextuális tényező”, amely a kontextus azon típusába tartozik, amelyet „fogalmi-kognitív kontextusnak” nevezek. A fogalmilag reprezentált metaforák (pl. AZ ÉLET

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

UTAZÁS, AZ ÉRZELMEK ERŐK, AZ ELMÉLETEK ÉPÜLETEK) konvencionális fogalmi metaforák és egyben konvencionális nyelvi metaforák kapcsolódnak hozzájuk (pl. „Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek...”). Ez utóbbiakat természetesen friss, új, kreatív metaforákkal bővíthetjük.

Ha kicsit specifikusabbá akarjuk mindezt tenni, akkor elmondhatjuk azt is, hogy a száliencia részben az egyenként vett fogalmak használatára vonatkozik egy fogalmi rendszeren belül, részben pedig az egyes fogalmak többjelentésűségére. A *Metaphor in Culture* című könyvemben már írtam arról, hogy az egyes fogalmak szálienciája egy rendszeren belül hatással van metaforikus használatukra. A nagyobb szálienciával rendelkező fogalmak több metaforikus idiómában vesznek részt, mint a kisebb szálienciával rendelkezők. Ennek különös jelentősége lehet idegen nyelvek tanításában. Például a franciában több metaforikus idióma található az ÉTEL/ÉLELMISZER fogalommal, mint az angolban. Az angolban pedig több a HAJÓ fogalommal, mint a franciában. Az ÉTEL/ÉLELMISZER fogalma száliens a franciában, míg a HAJÓ száliens az angolban. Ez nyilván a két kultúra előzetes tapasztalatainak köszönhető.

A száliencia többjelentésűségére épülő változatára példa a HENTES fogalma. Ennek egyik jelentése „hentes”, másik jelentése „alkalmatlan, inkompetens, rossz”, például abban a mondatban, hogy *Ez a sebész egy hentes*. A mondat által létrehozott nyelvi kontextusban a szó jelentése nyilvánvalóan a második, metaforikus jelentés. Munkám során én egy általánosabb elvet igyekeztem kidolgozni ezekre az esetekre. Elképzelésem az, hogy minden metaforikus forrástartomány rendelkezik egy vagy több „jelentésfókusszal”, amelyek meghatározzák azt, hogy hogyan használjuk az illető forrástartományt. Pl. az ERŐ forrástartomány fő jelentésfókuszja a „hatás”, tehát az, ahogy például az érzelmek esetén az érzelmek hatnak ránk. Ezzel szemben az UTAZÁS fogalma a „haladással” (*hosszú utat tettünk meg*), a „nehézségekkel” (*áthidaljuk a nehézségeket*), illetve a „választási lehetőségekkel” (*válaszút előtt állunk*) kapcsolatos.

Mindennek fényében azt mondanám, hogy itt a száliencia különböző eseteiről van szó: az elsőben a szituációban emergens szálienciáról (vagy annak hiányáról), a másodikban, a fogalmi rendszerbe kódolt szálienciáról, míg a harmadikban a különböző jelentések szálienciájáról.

Andor: *Az előző kérdés folytatásaként, válaszod folyamányaként hadd kérdezzek meg arról, hogy megítélésed szerint milyen összefüggések léteznek a konceptualizáció, a sematizáció, a száliencia, valamint a prototípusosság kognitív síkon igen képlékeny, de feltétlenül kultúrafüggő fogalma és szerepe között? Where Metaphors Come From c. könyved 28–29. oldalán (Kövecses 2015) hangsúlyozod, a kérdésemre adott válaszodban pedig példákon keresztül is megerősítetted, hogy különböző kultúrákban különféle fogalmi entitások mutatkoznak száliensnek.*

Kövecses: A konceptualizáció magában foglalja a másik hármát, és arra a komplex mentális folyamatra utal, amelyen keresztül a világot, a világ tárgyait és eseményeit a magunk számára értelmezzük, jelentéssel bíróvá tesszük. Ez a folyamat több kognitív műveletből áll. Ilyen a kategorizáció, a keretezés (*framing*), a sematizáció, a figyelem, a metafora, a metonímia stb. A kognitív nyelvészet tulajdonképpen és nagymértékben ezeknek a kognitív műveleteknek a nyelvre gyakorolt hatásáról, illetve a kettő (a kognitív műveletek és a nyelv) közti interakcióról szól.

Fogalmi rendszerünk részben a fogalmak vertikálisan szervezett taxonómiáiból áll. A sematizáció lehetővé teszi, hogy a világ tárgyairól, eseményeiről több szinten tudjunk gondolkodni és beszélni. Ezek a taxonómikus rendszerek fölérendelt, alapszintű és alárendelt fogalmakból állnak. A fölérendelt szinten sematikus fogalmak, míg az alsóbb szinteken specifikus fogalmak vannak. Egy-egy ilyen, általános fogalommal behatárolt taxonómikus rendszer prototipikus

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

tagjai az alapszinten találhatóak. Ezek a fogalmi kategóriák specifikusságuknál fogva száliesenek. Száliciájukat sokszor az adja, hogy specifikus perceptuális és motorikus tulajdonságokkal jellemezhetőek (pl. érzelem vs. düh).

Az alapszintű fogalmi kategóriák esetében az egyes kategóriák prototípusa az a tag lesz, amelyik vagy gyakori, vagy ideális, vagy sztereotipikus stb. (ld. Lakoff 1987). Tehát itt a száliciát a kategória tagjainak gyakorisága, ideális volta, vagy sztereotipikussága adja. Például az ideális szerelem inkább prototípusa a szerelemnek, mint a viszonzatlan szerelem.

Ha egy szó különböző, de összetartozó jelentéseit egy kategóriának vesszük, akkor egy bizonyos jelentés domináns, vagyis prototipikus lehet. Az alapesetben ez a jelentés kerülhet felhasználásra egy adott kijelentésben, de más kontextusokban a domináns, prototipikus jelentést felválthatja a szónak egy másik jelentése (ld. a hentes-sebész példát az előző válaszban).

Általánosságban elmondható, hogy a prototipikusság és a specifikusság együtt jár (ld. fent), és a specifikusság a szálicia egyik forrása. A szálicia további forrásai a gyakoriság, az ideális eset, vagy a sztereotipikus eset. Ugyanakkor azonban a nyelvbe kódolt száliciát felülírhatják kontextuális tényezők. Mindez persze csak az én spekulációm. Nem tudom, hogy vizsgálta-e már valaki rendszeresen és/vagy kísérleti úton azt, hogy hogyan függ össze a sematikus, a szálicia és a prototipikusság.

Andor: *Nekem sincs tudomásom ilyen irányú experimentális megközelítésű vizsgálatról. Pedig – nézetem szerint – nagy szükség lenne rá. No, de most lássuk a következő, számomra igen fontos felvetést tartalmazó kérdést!*

Megfigyeltem, hogy tanulmányaid, könyveid argumentációját átítatják a nyelvek sokféleségét, ugyanakkor a nyelvi reprezentáció összefüggés-rendszerét illető kutatások. Ezek alapján egyre jobban kirajzolódik a figuratív kifejezőmód, a metaforizálódás általános, a konceptualizáció univerzálisnak érzékelhető és tartható, kognitív tekintetben valid törvényszerűségeit alapvetően meghatározó operatív tényezői, szimptomái és folyamatai. Ilyen státusú a testiség/testesültség nyelvi, lexikális reprezentációja is. Vele szemben, vagy mellette, más tematikák kultúrspecifikusabbak, nyelvi kivetítésükben specifikáltabbnak mutatkoznak. Kérdés, hogy utóbbi, nyelvileg megjelenített, sokszor konstrukciósan is rögzített kognitív tartományok (cognitive domains) mennyire, milyen mértékben kapnak teret egy adott nyelvcsaládhoz (így például a finnugorhoz), vagy akár csak egy nyelvcsaládon belüli csoporthoz (például az indoeurópaiak közül a germánhoz vagy a szlávhoz) tartozó nyelvekben. Azaz milyen mértékű és jellegetű a kognitív metaforaelmélet nyelvtipológiai relevanciája?

Felismerhetők-e ebben a szemléleti keretben olyan metaforikus sémák a magyarban, amelyek nyelvünk finnugor voltát azonosíthatóvá tehetik más, pl. a nyelvi kontaktjaiból fakadó tényezők mellett? A magyaréhoz hasonló, hozzá hasonlítható metaforizációs sémák megfigyelhetők-e finnugor testvéryelveiben?

Miként szemléled Te ezt a kérdéskört? Vannak-e ilyen irányú megfigyeléseid, megítéléseid? Kérdéssel kapcsolatban nem konkrét adatok közlését várom Tőled, hiszen ez meghaladná a rendelkezésre álló jelenlegi ismeretek szintjét. Inkább arra lennék kíváncsi, hogy Te, aki nemzetközi tekintetben az egyik legkiemelkedőbb, kognitív szemlélettel rendelkező metafora kutató vagy, hogyan gondolnád, hogyan vélekedsz egy ilyen profilú vizsgálat lehetőségéről és szükségességéről a tudomány jelenlegi állásának szintjén.

Kövecses: Nem vagyok benne biztos, hogy jól értem kérdésed első részét (amit a második bekezdésben kérdezel), ezért tisztázni szeretnék néhány dolgot a testesültség/testalapúság (*embodiment*) fogalmával kapcsolatosan. A testesültség fogalma nem azt fedi, hogy van egy fogalmi tartomány (*domain*), az emberi test, melyet univerzálisan konceptualizálunk metaforák segítségével, és tesszük ezt azért, mert az egy univerzális entitás (vagyis, mert az emberi test a releváns paraméterek alapján nagymértékben hasonló bárhol a világon). Ez különben valószínűleg nincs is így (vagyis az emberi testet, mint fogalmi tartományt, valószínűleg nem konceptualizáljuk metaforikusan univerzális módon). A testesültség azt jelenti a kognitív nyelvészeti szemléletben, hogy a világgal kapcsolatos tapasztalatainkat (és az ezekre épülő fogalmakat) az emberi test univerzális struktúrái, folyamatai és jellemzői segítségével konceptualizáljuk, értelmezzük, tesszük jelentéssel bíróvá. A metaforák szemszögéből nézve: bizonyos tapasztalataink konkrétak (perceptuális alapokra épülnek), ilyenkor nem szükséges metaforikus módon értelmezni őket. Ilyen például az emberi test. Az emberi testet képesek vagyunk „egy-az-egyben”, direkt módon értelmezni, vagyis metaforák nélkül. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne lennének kultúrák vagy szubkultúrák, ahol az emberi testet (vagy annak bizonyos aspektusait) metaforikusan konceptualizálják. Bármilyen értelmezhető metaforikusan is. Viszont absztrakt fogalmainkat, vagy absztrakt fogalmi tartományokat, már nagyon nehéz lenne metaforák (vagy esetleg más figuratív fogalmi eszközök segítségével) értelmezni. Ilyenkor, a fogalmi metaforaelmélet terminológiáját használva, az absztrakt fogalmak mint céltartományok jelennek meg, szemben a perceptuális alapon létrejövő fogalmaktól, melyek mint forrástartományok funkcionálnak a fogalmi metaforákban. Tipikus forrástartományok az olyan fogalmak, mint az EMBERI TEST, a MOZGÁS, a TÉR, az ERŐ, a HŐ, a TARTÁLY, a FOLYADÉK, a TERMÉSZET stb. Tipikus céltartományok az ERKÖLCSEK, az ÉRZELMEK, a POLITIKA, a TÁRSADALOM, az IDŐ, az ELME, a TUDÁS, a GONDOLKODÁS stb. A konkrét, fizikai észlelésen alapuló forrástartományok segítségével konceptualizáljuk a nem-fizikai tapasztalatokra épülő különböző céltartományokat. Ebben az elképzelésben az EMBERI TEST mint forrástartomány (és nem mint céltartomány) szerepel, melyet számos céltartomány értelmezésére használhatunk. Ez nem jelenti azt, hogy az emberi testet univerzálisan azonos módon konceptualizáljuk, és azt sem, hogy ugyanolyan módon és ugyanazoknak a céltartományoknak az értelmezésére használjuk fel.

Rátérve tulajdonképpeni kérdésedre: Milyen mértékű a kognitív nyelvészet nyelvtipológiai relevanciája? Ha röviden és őszintén kell válaszolnom, azt mondanám, hogy jelenleg még nem tudjuk. Véleményem szerint a nyelvcsaládhoz tartozás inkább az ún. „nyelvi metaforákra” (és nem a fogalmi metaforákra) lehet hatással. Itt a kérdés az, hogy egy-egy nyelvi metafora milyen lexikai elemekben, milyen mondatrészként, milyen konstrukcióban jelenik meg. Tudjuk, hogy a fogalmi metaforák nyelvi realizációi nagyon különbözőek lehetnek különböző nyelvcsaládokban, nyelvcsaládon belüli nyelvcsoportokban, vagy egyszerűen bármilyen két nyelv között. Számos példát találunk erre az én munkámban is, amikor a düh metaforáit vettem össze nagyon különböző nyelvekben, mint a magyar, az angol, a kínai, és a japán (Kövecses 2005). Találunk a jelenségre példát a román, illetve a germán nyelvek közt is (Trim 2007, 2011).

Ami a magyart és a többi finnugor nyelvet illeti, nem ismerek olyan munkát, amely ebből a szempontból vizsgálta volna a metaforákat. Véleményem szerint a nyelvcsaládhoz való tartozás elsősorban a fogalmi metaforák megjelenési formáira (lexika, konstrukciók, szintaxis) van hatással, és kevésbé érinti azokat a kognitív jelenségeket, melyek vizsgálata a fogalmi metaforaelméletet más metaforával foglalkozó elméletek fölé emelik. Ilyen jelenség például az, hogy milyen fogalmi metaforák vannak jelen egy beszédközösségben, ezek közül melyek kultúra-specifikusak, melyek univerzálisak, milyen mértékben befolyásolják az őket használó emberek

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

gondolkodását stb. Ezek szisztematikus vizsgálata nem egyszerű feladat. Vizsgálatukhoz, a nyelvi megjelenésen kívül kutatnunk kell azt is, hogy melyek azok a kontextuális tényezők, amelyek egyáltalán hatással vannak arra, hogy létrehozzunk fogalmi (és nyelvi) metaforákat, és arra, hogy mikor-melyik fogalmi metaforát használjuk. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához nem hiszem, hogy a nyelvcsaládhoz való tartozás figyelembevételével közelebb visz. Legfeljebb akkor lehet szerepe, ha a nyelvcsaládba tartozó nyelvek nagyon hasonló kontextuális körülményeket biztosítanak a fogalmi metaforák létrejöttéhez és használatához. De ebben az esetben már nem a nyelvcsaládon van a hangsúly, hanem a kontextuson.

Jómagam az utóbbi tíz évet a kontextus hatásának kutatásával töltöttem. Rájöttem, hogy ez nem egyszemélyes munka. Néhány cikkben és a 2015-ös könyvben leírtam, hogy én hol tartok a kontextus-metafora viszony vizsgálatában. Amit tudok, integráltam az új, 2020-ban kiadott *Extended Conceptual Metaphor Theory* c. kötetben. Majd elvállik, hogy mindez inspirál-e másokat is a további munkára.

Andor: *Köszönöm kreatív gondolatokkal teli, gondolkodásra készítő válaszodat. Következő kérdésem az egyik alapvető fogalmi struktúra, a keret és vele kapcsolatban az ún. keretezés státusára irányul. Felfogásomban a fogalmi keret mélyen kulturális alapú, mentálisan rögzített és hierarchikus formában tárolt szerkezet, ami a kommunikatív diskurzus során aktiválódik, behívódik a memóriából, s lexikálisan reprezentálódik a szövegben. Alapvető szerepe van a diskurzus-, a szövegkoherencia kialakításában, például a kulcsszói szerepek kiosztásában a szöveg megjelenítés folyamatában. A keretismeretek alapvetően statikusan rögzített fogalmak, bár tartalmukban az enciklopédikus ismeretek változásai nyomán változhatnak. Létrehozásukat alapvető módon befolyásolják a kulturális ismeretek sztenderdizált sematizációjának tényei. Szoros összefüggésben állnak az őket a kommunikatív diskurzusban megjelenítő forгатókönyvi ismeretekkel, az ún. szkriptekkel, melyek tartalmukban ugyan náluk dinamikusabb alakulatok, de ők is kulturálisan rögzítettek, viszonylagos tartalmi merevséggel rendelkeznek. Főleg itemi-zációjuk sorrendiségét illetően. Ennek indokolatlan, a kulturális sztenderd kötöttségeit megszegő megváltoztatása a kommunikatív aktus, szövegprodukción inkoherenciájához vezethet.*

A Te felfogásodban viszont a keret-tudást és annak diszkurzív alkalmazását az egyén által nagyobb szabadság, viszonylagos dinamizmus jellemzi. Hangsúlyozottan kiemeled, hogy a metaforikus konceptualizációban az egyén az eredeti fogalmat eltérő módon/módozattal „keretezheti” (framing) (Kövecses 2015:28). Milyen módon realizálódik ennek működése? Dinamikus, folyamat-alapú a keretezés aktusa?

Kövecses: *Nézetem szerint a keretek (frame) fogalmaink sematikus mentális reprezentációi. Ehhez Lakoff még hozzáteszi, hogy nemcsak sematikusak, hanem „idealizáltak” is (vö. idealized cognitive models, ICM). Ez azért fontos, mert a keretek, melyeket a hosszútávú memóriában tárolunk, a fogalmak prototípusait reprezentálják (ezért idealizáltak, vagyis egy fogalom „legjobb példáját” képviselik). A keretek ilyen felfogásának számomra két fontos aspektusa van. Az egyik a keretek egyes nyelvek-kultúrák közötti különbségeivel kapcsolatos, a másik pedig azt a kérdést érinti, hogy a keretek hogyan kerülnek felhasználásra a kommunikáció során.*

Ami az első aspektust illeti, és ezt sokan elmondták már, megállapítható, hogy a keretek kultúra-specifikusak. Vagyis tapasztalataink többé-kevésbé ugyanazon körét különböző nyelvekben/kultúrákban többé-kevésbé különböző keretek segítségével ragadjuk meg. Klasszikus példa a HÁZ fogalma. Tapasztalataink bármennyire is nagyon hasonló köréről van szó, a HÁZ

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

fogalmának sematikus, idealizált modellje (kerete) két kultúrában különböző lehet. Míg a ház fogalmán Angliában (vagy szélesebben Nyugat-Európában) egy olyan önálló épületet értenek, amelyben egy család lakik, addig például a volt Szovjetunióban a HÁZ inkább egy sokemeletes épület, amelyben sok család él (ld. Chilton & Lakoff 1995). Ennek aztán jelentős következményei lehetnek, ha például a HÁZ, mondjuk, az EURÓPAI HÁZ fogalmi metaforában jelenik meg, mint forrástartomány.

Ami a második aspektust illeti, azt hiszem, ez egy komplikált kérdés. Hogyan használjuk ezeket a sematikus fogalmi struktúrákat, melyek többnyire idealizációk és nem-specifikus elemekből állnak, konkrét, specifikus szituációkra egy aktuális diskurzushelyzetben? Én ezzel a kérdéssel különösen a valós metaforahasználat leírása során szembesültem. Azt tapasztaltam, és ebben nem voltam egyedül (ld. pl. Musolff 2006), hogy amikor egy-egy konkrét nyelvi metaforát használunk egy valós diskurzushelyzetben, akkor tárolt, sematikus kereteinket megváltoztatjuk az adott diskurzushelyzetnek megfelelően. A kereteket nem használjuk fel teljes egészükben, csak egy részletet belőlük, specifikussá tesszük őket azáltal, hogy a „kitöltetlen” elemeket specifikus tartalommal töltjük meg, érzelmeket adunk hozzájuk azzal, hogy bizonyos érzelmeket, attitűdöket hordozó szavakat választunk, bizonyos kommunikatív szándékot adunk a keret használatának, felhasználjuk a közvetlen és közvetett kontextus lehetséges hatásait a keret nyelvi megjelenítésében stb. (ld. Kövecses 2017, 2020). Az így módosult keretek jóval konkrétabbak, specifikusabbak és információ-gazdagabbak, mint a hosszútávú memóriában tárolt sematikus keretek. Olyannyira, hogy számos más kutatóval együtt már nem is nevezem kereteknek őket. Az irodalomban, ahogy ezt Te is nagyon jól tudod (ld. Andor 1985), több elnevezés is található a keretszerű fogalmi struktúrákra: modell, forgatókönyv (*script*), jelenet (*scene*, *scenario*), mentális tér (*mental space*) stb. Én ezek közül a „mentális tér” elnevezést találtam legalkalmasabbnak a kereteknél szűkebb, specifikusabb, de sokszor fogalmilag gazdagabb képződmények megragadására. De itt nem is az elnevezés számít, hanem az, hogy úgy néz ki, létezik a fogalmi struktúráknak egy olyan szintje, amely a sematikus keretek és a valós diskurzushelyzet által nyújtott kontextus között van. Metaforakutatásomban ezt a szintet nevezem a mentális tér szintjének, és beszélek, *frame* (keret) vagy *domain* (tartomány) szintű metaforák mellett, mentális tér szintű metaforákról.

Andor: *Köszönöm a választ. Hozzátenném, hogy én nem tudok egyetérteni azzal, hogy (és ahogy) különféle szerzők terminológiai és/vagy tartalmi tekintetben egyaránt egybemossák egy általuk használt terminus alatt a keret (frame) + tudáskeret, keretismeretek, a forgatókönyv (script, scriptal knowledge) és az ún. háttér, háttérismeretek (scene, scenic knowledge) fogalmát és használatát.*

De hadd térjek rá a következő kérdésre, az ún. generikus metaforák problematikájára. Státusukat a metaforizáció színtéződésével hozod kapcsolatba (Kövecses 2006: 129-130, 2015: 84), például a perszónifikáció megvalósulásának folyamatán keresztül, nyelvspecifikusnak ítélve realizációját. De miképp válik egy metafora generikussá (azaz általánossá), eltérően a nem-generikusaktól? Példáznád?

Kövecses: Akkor egy pillanatra én is hadd térjek vissza a keretekhez. Egyetértek Veled, hogy nagy összevisszaság van a fogalom használata és értelmezése körül. Úgy vélem azonban, hogy ez a zavar nem kizárólag terminológiai, hanem elméleti is – sőt elsősorban az. Ennek a gondolatnak a jegyében írtam a „Levels of metaphor” című cikkemet, amely 2017-ben a *Cognitive Linguistics*-ben jelent meg, és tavaly megjelent könyvem, melynek címe *Extended Concep-*

tual Metaphor Theory. Az alapkérdés mindkettőnél az volt, hogy vajon csak a keretek szintjén értelmezzük-e a világot, vagy esetleg több más szinten is. Erre a kérdésre igyekeztem a választ elkezdeni előző válaszomban.

De térjünk rá az általános (generikus) metaforák kérdéskörére. Azt hiszem, célszerű a nem-metaforikus fogalmakkal kezdenünk. Rosch elképzelése szerint fogalmi rendszerünkbe a kategorizáció alapszintjén (*basic level*) lépünk be, először ezen a kategorizációs szinten alakítjuk ki, hozzuk létre fogalmi kategóriáinkat. Ilyenek például a VONAT, LABDA, APA, POSTÁS, KIRÁLY, FOLYÓ stb. Más vélemény szerint azonban a belépési szint „magasabban” van: az általános fogalmak szintjén. Ilyenek, hogy az előbbi példáknál maradjunk, a JÁRMŰ, JÁTÉK, SZEMÉLY, NAGY VÍZ stb. A metaforákra térve elmondhatjuk, hogy a SZEMÉLY fogalmi kategóriája sematikusabb, mint az APA, POSTÁS, vagy KIRÁLY kategóriái. A megszemélyesítés mint (fogalmi) metafora ezt a sematikus kategóriát használja fel ahhoz, hogy nem-emberi élőlényeket vagy tárgyakat konceptualizáljunk vele, vagyis, hogy bizonyos (nem-emberi) élőlényeket vagy tárgyakat egy személy tulajdonságaival ruházzunk fel. Ez lenne a NEM-EMBERI ÉLŐLÉNYEK / TÁRGYAK SZEMÉLYEK fogalmi metafora. Hogy ez a folyamat a fogalomalkotás melyik szintjén (a specifikus vagy sematikus szinten) kezdődik, nem tudjuk. Láttuk, hogy egymással vetélkedő nézetek vannak nyelvelsajátítás tekintetében, és végképp sötétben tapogatózunk, ha a filogenezisben vizsgáljuk a kérdést. Intuitíven úgy érzem (és gondolom, ebben nem vagyok egyedül), hogy az alapszintből történő kiindulás valószínűbb. De persze ez, a filogenezist tekintve, igazolhatatlannak tűnik (ahogy a másik nézet is).

A megszemélyesítés mint generikus metaforikus gondolkodási minta a metaforikus gondolkodásmód egy különleges esete annyiban, amennyiben egyetlen forrástartományt (a SZEMÉLY) használunk fel a világ rajta kívül létező entitásainak mint céltartományoknak metaforikus konceptualizálására. Más generikus szintű metaforák szűkebb hatókörrel rendelkeznek. Ilyen például a CSELEKVÉS MOZGÁS, a CÉLOK ÚTI CÉLOK, az OKOK ERŐK fogalmi metafora, melyek a jelenségek szűkebb, behatároltabb csoportjaira érvényesek. Ez utóbbi metaforákat az is megkülönbözteti a NEM-EMBERI ÉLŐLÉNYEK / TÁRGYAK SZEMÉLYEK fogalmi metaforától (vagyis a megszemélyesítéstől), hogy motiváltságukat testi tapasztalatok adják. A cselekvés gyakran helyváltoztatást feltételez, a célok gyakran úti célok, és az okok gyakran fizikai erők. Ez a fajta motiváció nem tűnik relevánsnak a megszemélyesítés esetében, ahol sokkal inkább valamiféle hasonlóságot, vélt hasonlóságot tételezhetünk fel, vagy egyenesen a hasonlóság önkényes fogalmi létrehozását kell feltételeznünk. Ez az elképzelés többé-kevésbé megfelel annak az alapvető megkülönböztetésnek, melyet a kognitív nyelvészek a testi tapasztalatokra épülő „korrelációs” és a hasonlóságra épülő „hasonlósági” metaforák között tesznek.

De, ami a kérdésed szempontjából fontosabb, az az, hogy a generikus metaforák specifikusabb változatokban jelenhetnek meg: úgy mint AZ ÁLLATOK BESZÉLNI TUDÓ EMBEREK, vagy AZ ÉLET UTAZÁS. A generikus OKOK ERŐK metafora, amely az érzelmek esetében mint AZ ÉRZELMEK ERŐK INTERAKCIÓJA jelenik meg, több nyelvben (így a magyarban és az angolban), többek közt, a specifikus A DÜH TARTÁLYBAN LEVŐ FORRÓ FOLYADÉK formáját ölti. Míg a generikus változatok nagymértékben univerzálisak, addig a specifikus esetek nagymértékben nyelv- és kultúrafüggőek. Így például a magyarral és az angollal szemben a kínaiában a düh elsősorban TÚL SOK QI (levegő/gáz), a zulu nyelvben A SZÍVBEN FELGYÜLEMLETT TÁRGYAK stb. Ezek a fogalmi metaforák generikus szinten számos hasonlóságot mutatnak (pl. nyomás alatt levő tartály), de egy specifikusabb szinten kultúrafüggő különbségek jellemzik őket.

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

Andor: *Ma, a számítógépes szövegfeldolgozás – a korpusznyelvészet, az elektronikus bázisú verbális diskurzuselemzés – kutatási metodikai sokféleségének, szélvészgyors fejlődésének világában megítélhető-e, van-e ismereted arról, akár csak hozzávetőlegesen, hogy a különféle szövegtípusokban és műfajokban, zsánerekben milyen arányú, milyen volumenű lehet a metaforikus nyelvi kifejezőmód reprezentációja?*

Kövecses: Elég pontos adatokkal tudok szolgálni ebben a tekintetben. Steen és munkatársai (Steen, et al. 2010) négy különböző regisztert vizsgáltak meg a *Brit Nemzeti Szövegtár* alapján. Azt találták, hogy átlagosan minden hetedik-nyolcadik szó metaforikus. A kutatást a Pragglejaz csoport által kialakított módszer (Steen, et al., 2007) továbbfejlesztett változatával végezték el. A megvizsgált regiszterek az akadémiai szövegek, a hírek, a prózairodalom és a társalgás voltak. Érdekes módon a legnagyobb metaforasűrűséggel rendelkező típus az akadémiai szövegek voltak, melyekben a metaforák gyakorisága 18,5% volt. Ugyanez a mutató a hírekben 16,4%, a prózában 11,7%, a társalgási szövegekben pedig 7,7% volt. *Metaphor in usage*. (https://www.researchgate.net/publication/274349430_Metaphor_in_usage#fullTextFileContent [letöltve 2021. január 18-án]).

Ezek a számok jól mutatják, hogy mekkora jelentősége van a metaforáknak. Ugyanakkor azonban látni kell, hogy a fogalmi metaforaelmélet a metafora jelenségének nem erre az oldalra fókuszál. A valós szövegek vizsgálatával foglalkozó kutatók, pl. mint Steen, számos kritikát fogalmaznak meg a fogalmi metaforaelmélettel szemben. Ezek főként módszertani jellegűek, és olyan kérdésekre vonatkoznak, például hogy hogyan azonosítjuk a szövegekben a metaforikus kifejezéseket (ld. Steen, et al. 2007). Továbbá, bizonyos szövegekben kérdéses az is, hogy az egyes metaforikus kifejezések fogalmi metaforákká állnak-e össze. Ezért aztán néhány kutató még azt is kétségbe vonja, hogy léteznek fogalmi metaforák, vagyis, hogy a fogalmi metaforák pszichológiailag valósak-e. A kognitív pszichológiai irodalom azonban, mintegy válaszként, számos kísérletben igazolta a fogalmi metaforák pszichológiai realitását (ld. pl., Gibbs 1994, 2006, Boroditsky 2001, Casasanto 2009).

A fogalmi metaforákat kutató kognitív nyelvészek és a metaforák valós szövegekben történő használatát kutató nyelvészek vitájában valamennyire én is részt vettem, mégpedig három különböző területen.

Az első a metaforikus nyelvi kifejezések azonosítása. A manapság leggyakrabban használt metafora azonosító eljárás az, melyet az ún. Pragglejaz csoport dolgozott ki, és publikált 2007-ben. A csoport neve a munkában résztvevő kutatók keresztnévének első betűjéből áll. Itt a „z” az én keresztnévem kezdőbetűje.

A második terület annak a kérdésnek a megválaszolásával függ össze, hogy a „hagyományos”, „intuitíven”, „eklektikusan” gyűjtött metaforikus kifejezések alapjául szolgálhatnak-e a fogalmi metaforaelméleti kutatásoknak – szemben a korpuszalapú gyűjtéssel, amely a metaforák tekintetében kb. 20 évvel ezelőtt vált szinte standard módszerré. Odáig fajult a dolog, hogy szinte nehézségbe ütközött kutatási eredményeket publikálni, ha a kutató nem korpuszalapú gyűjtés alapján dolgozott. A korpusz átvette a módszertani irányítást. Mivel én úgy gondoltam, hogy a hagyományos módszerrel is lehet fontos dolgokat mondani a metaforákról, kidolgoztam egy régi-új módszert, amelyet „lexikális” módszernek neveztem el. Ez azért volt részben régi, mert első könyvem, a *Metaphors of Anger, Pride, and Love* (1986) alcímében is ez szerepelt: *A lexical approach to the structure of concepts*. Az ott használt lexikai-alapú megközelítést fejlesztettem tovább egy esettanulmányban, melyben a SURPRISE fogalmi kategóriáját elemeztem a régi-új módon (ld. Kövecses 2015b). Majd néhány doktori hallgatóval a kor-

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

puszalapú módszerrel is megvizsgáltuk ugyanezt a kategóriát. Azt találtuk, hogy három tekintetben a lexikális, három másik tekintetben pedig a korpuszalapú módszer a hatékonyabb. Vagyis, hogy a két módszer kiegészíti egymást, és ezáltal együttes alkalmazásuk a legcélravezetőbb, a legteljesebb eredményt nyújtó.

Végül a harmadik terület annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a létező metaforikus kifejezésekre fókuszáló (akár lexikális, akár korpuszalapú) munka hogyan függ össze a szokásos értelemben vett fogalmi metaforákkal, és ezek kutatásával (ld. pl. Lakoff & Johnson 1980, 1999; Lakoff 1993; Kövecses 2002/2010). Én úgy látom, hogy ez a kérdés a fogalmi metaforák különböző szintjeivel függ össze. Ahogy egy előző kérdésre adott válaszban is elmondtam, a keretek és a rájuk épülő fogalmi metaforák a hosszútávú memóriában tárolt, sematikus fogalmi struktúrák, melyek sematikusságuknál fogva nem jelenhetnek meg közvetlenül az egyes nyelvi metaforák használata során. Erre a közvetlen megjelenésre a jóval specifikusabb mentális terek képződménye ad lehetőséget. A mentális terek a keretek specifikusabb változatai, vagy esetleg kombinációi. Vagyis, amikor a korpusznyelvész konkrét metaforikus kifejezéseket azonosít, számol, rendszerez, akkor ezen a mentális tér szinten dolgozik, szemben a „hagyományos” kognitív nyelvészszel, aki a fogalmi tartományok közti szisztematikus megfeleléseket igyekszik megtalálni, a tartományok közti kapcsolat motivációjáról spekulál, vagy azt vizsgálja, hogy milyen tudásbeli, „logikai” következményei lehetnek az adott fogalmi metaforának. Röviden: a két kutató nagyon más dolgokat vizsgál különböző, de nagyon is összetartozó szinteken. Minderről talán legrészletesebben a 2017-es cikkemben és a 2020-as könyvemben írtam.

Andor: *A 2020-ban megjelent új könyved 137-138. oldalán a fogalmi metaforákról és a konceptuális integráció tényeiről, folyamatáról argumentálsz. Ezzel kapcsolatos kérdésem arra irányul, hogy hogyan lehet nyomon követni a tudáskeretek belső, alapvetően hierarchikus felépülését. Hogy lehet/alakulhat ki pl. egy belső magjuk és perifériájuk? Gondolok itt többek között a keretek alkotóelemeinek egymás közti viszonyaira. Például arra, hogy egyes elemek maguk is keret-képző potenciállal rendelkezhetnek, míg mások kevésbé. Például a baleset lexikális egységgel jelzett fogalmi tudáskeret tartalma a hatókörébe tartozó elemek komplex arzenáljával rendelkezik. Közéjük tartozik maga a baleset lexikális kifejezés mögötti fogalmi tartalom, ami a keret vezérkomponense, kulcsszói státussal rendelkező eleme. És ugyancsak közéjük tartoznak olyan egységek, mint rendőr, tanú, sérült, mentőautó, amelyek státusa a keretben nem egyenrangú. Többek között a rendőr elem egészen más tudáskeretek elemeként is szerepelhet.*

Kövecses: Ez egy olyan terület, amivel munkám során nem foglalkoztam. A keretek létezését adottnak vettem, kialakulásuk, változásaik nem képezték részét kognitív nyelvészeti érdeklődésemnek. A keretek kialakulásának, változásának kérdését inkább kognitív pszichológiai kérdésnek tartom. Kognitív nyelvészeti szempontból a keretek azonosítása és elemeiknek feltárása leginkább Fillmore munkásságához kötődik. Nagy projektje, a *FrameNet*, több ezer keret leírását tartalmazza, amelyekben elkülöníti a mag-elemeket (*core elements*) a perifériális elemektől.

A keretek változásai, úgy vélem, bizonyos kognitív mechanizmusokhoz köthetők. Az egyik ilyen mechanizmus a sematizáció, egy másik a specifikáció. Ezek nyilvánvalóan összefüggő folyamatok, egymás ellentétei, és gyakran metonimikus alapon működnek. Hogy konkrét keretekről beszélve mi és hogyan történik, nehéz megállapítani, és a keretek „fejlődéstörténetét” nem könnyű nyomon követni.

A BALESET keretre és ennek változásaira térve, azt mondanám, hogy ennek a keretnek a kialakulásáról és fejlődéséről semmit nem tudok. Ha egy hipotézist kellene felállítanom, akkor

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

azt mondanám, hogy balesetek mindig is voltak, de hogy az a fogalmi keret, amelyet ma a BALESET fogalmi keretének nevezünk (annak tartalmával és struktúrájával), nem tudom, mikor és hogyan jött létre. Talán úgy, hogy valaki leesett egy fáról vagy létráról, vagy megfulladt, mert elsodorta az ár, vagy villám csapott bele, vagy egy vadásztársa véletlenül meglőtte, vagy elesett és eltörte a kezét stb., stb. Ilyen helyzetekre mondhatta valaki valamikor azt, hogy közös bennük az, hogy mindegyik egy negatív (nem-kívánt) kimenetelű esemény, amely nem akaratlagos, és amelyet valaki elszenvet. Az illető ezzel elgondolt egy olyan keretet, amely a konkrét eseményeknél jóval sematikusabb. Alkotórészei egy ESEMÉNY, amely NEM-KÍVÁNT és NEM AKARATLAGOS, és amely egy SZEMÉLY-lyel történik. Nem tudom, hogy ez pontosan így van-e, de körülbelül ez az, amit a BALESET fogalmán értünk, és amit egy fogalmi kerettel tárolunk a memóriában a fogalom prototípusaként.

Az így létrejött keret tovább sematizálható azzal, hogy kiterjesztjük pl. olyan esetekre, amikor nem egy személy az esemény elszenvetője. Amikor egy mozdony tolatás közben kisiklik, akkor nem beszélhetünk a balesetet elszenvető személyről, viszont továbbra is jellemezhetjük úgy, mint nem-kívánt és nem akaratlagos eseményt, vagyis mint BALESET-et.

De az ellenkezőjét is megtehetjük: sematizáció helyett specifikusabbá tesszük a fogalmi keretet. A specifikáció több módon történhet: vagy egy meglévő elemet teszünk specifikusabbá, vagy új elemmel bővítjük a meglévő keretet. Például, amikor a SZEMÉLY vadász, akkor beszélhetünk VADÁSZBALESET-ről, vagy amikor a KÖZÚTI BALESET személyi sérüléssel jár, és rendőrt hívunk. Az utóbbi esetben a rendőr nem a SZEMÉLY specifikációja, hanem új elemként jelenik meg.

Mindezek az esetek kultúra-függőek. A kialakult keretek dinamikusan változhatnak az adott kultúra hatására, „igényeinek” megfelelően.

Andor: *Új könyved (Kövecses 2020) ötödik fejezetében a metaforizáció konceptuális és/vagy kontextuális tényezőivel foglalkozol, köztük azzal, hogy mennyire tekinthető tudatosnak vagy nem-tudatosnak a produkciója és használata. Hadd idézzek ebből a fejezetből egy-két sort:*

„ ... the speaker (unconsciously) decides on using metaphoric conceptualization. ... It can be argued that (the knowledge and awareness of) our experiences in the local and global contexts can prompt the use of particular metaphors – either conventional or novel ones. The various contextual factors can prime the use of a metaphor in discourse. ... It is shared experience (the dynamically evolving common ground in a situation) that enables the production and comprehension of metaphors in discourse.” (2020: 102)

Kérdésem annak megítélésére irányul, hogy mennyire tekinthető tudatosnak vagy nem-tudatosnak a metaforizáció fogalmi (és hozzáteszem, az azt nyelvileg kivetítő lexikális „priming”) alapú elemeinek kapcsolata/összekapcsolása. Milyen fogalmi bázissal valósul ez meg a nyelvi, alapvetően a lexikális reprezentáció síkján?

Amiatt is kérdezlek erről, mert lexikális vonatkozásban az egyébként a pszichológiai szakirodalomból kölcsönzött “priming” a neves korpusznyelvész Michael Hoey értelmezése szerint a szavak, a lexikális kifejezések kollokatív jellegű illeszkedését/illeszthetőségét befolyásoló (tulajdonképpen biztosító) kognitív, konceptuális tényezők funkcionális státusú operatív működését fejezi ki. Hoey-nak a priming-ra vonatkozóan modellértékű elmélete van (2005). A fogalmat a magyar szakirodalom számára én lexikális illeszkedésnek/illeszthetőségnek, vagy befogadásnak nevezném. Funkcionálásában természetesen erős szerepet játszik az asszociatív potenciál, aminek kialakulása pedig nagy mértékben támaszkodik a nyelvhasználók közösségének tapasztalati alapon kialakított sémaképző, a tudáskeretet kialakító képességére.

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

Szóval, mindezzel kapcsolatban azt kérdezem Tőled, hogy megítélésed szerint létezik-e a metaforikus lexikális kifejezéseknek asszociatív tartalmú lexikális vonzásköre, ami összhangban van a metaforizálódás jelentéstani és pragmatikai kivetítődésével, és ami realizálódik a szálencia kontextuális alapú működésében a diszkurzus folyamatában.

Kövecses: Ha jól értem kérdésedet, azt kérdezed, hogy egy adott céltartományt (A) miért egy bizonyos forrástartománnyal (B) ragadunk meg, és hogy ez a kognitív folyamat tudatos-e vagy nem-tudatos. Ha erről van szó, akkor a következő választ tudom adni kérdésedre. Az A és B közötti kapcsolat létrejötté a metaforakutatás egyik alapkérdése. A tradicionális metaforaelméletek valamilyen hasonlóságot tételeznek fel A és B között, és ezzel magyarázzák azt, hogy egy bizonyos A-t miért egy bizonyos B-vel jelenítünk meg fogalmilag (és persze lexikálisan is). A fogalmi metaforaelmélet ezt a választ radikálisan módosította. Azzal egészítette ki, hogy nagyon sok metafora nem hasonlóságon, hanem egy A és B között levő korrelációs kapcsolaton alapszik. Például a dühöt azért konceptualizáljuk metaforikusan mint FORRÓ FOLYADÉK-ot, mert az intenzív düh a testhőmérséklet növekedésével jár együtt. Tehát a düh és a forró folyadék (pontosabban, az emelkedett testhőmérséklet) között nem hasonlósági viszony van, hanem egy tapasztalati korreláció, amelyben a düh testhőmérséklet emelkedést idéz elő. Hogy ebből hogyan jön létre a DÜH MINT FORRÓ FOLYADÉK fogalmi metafora, és az ezt megjelenítő *forr a dühtől* metaforikus nyelvi kifejezés, egy további kérdés, amellyel az idézett könyvemben egy teljes fejezet foglalkozik.

Ez a metafora biztosan nem tudatosan jön létre. A metafora potenciális univerzalitása (több tucat nem-rokon nyelvben létezik) azt mutatja, hogy nem egy „mesterségesen kreált” séma, hanem fiziológiánknak köszönhetően természetes módon alakul ki. Ez megkülönbözteti a korrelációs-alapú metaforákat a hasonlóság-alapú metaforáktól, amelyek gyakran (de nem mindig) tudatos kognitív folyamatok eredményei.

Bár a kognitív nyelvészek főként a korreláció-alapú metaforákat tekintik fogalmi metaforáknak, nézetem szerint nagyon sok hasonlóság-alapú metafora is fogalmi metafora, mert ezek is teljes fogalmi struktúrákat (kereteket) foglalnak magukban, ahol a B fogalom strukturálja az A fogalmat, a kettő közti fogalmi megfelelések segítségével. A kérdés az, hogy egy fogalmi metafora használatát mi motiválja egy adott diskurzus szituációban. Itt válik a kontextus szerepe kiemelkedően fontossá. A kontextus, amint erről már beszéltem, igen nagy hatással van a metaforák (akár fogalmi, akár nyelvi) nem-tudatos kiválasztására, vagyis mint *“prime”*, azaz kiváltó ok vagy előidéző ok szerepel. Ezt az „előidéző okot” nevezi, azt hiszem, a magyar pszichológiai irodalom „előfeszítésnek”. Az én elképzelésemben a valós kommunikációs kontextus mint *“in vivo”* előidéző ok működik a metaforák kiválasztása során. Ez szemben áll azokkal a kognitív pszichológiai kísérletekkel, amelyekben a metaforákat laboratóriumi körülmények között (pl. egy komputer képernyőjén mutatott ábrákkal), „in vitro”, hívják elő a kísérletben résztvevők. Erről már a 2006-os *Language, Mind, and Culture* című könyvemben is írtam. Röviden csak azt szeretném mondani, hogy én ebben az értelemben használom a *“priming”* fogalmát, nem ismerem Hoey ezzel kapcsolatos elméletét.

Érdekes módon a kísérleti kognitív pszichológia az általam *“in vivo”*-nak nevezett kísérleteket is beemelte kutatási repertoárjába. Számomra például Boroditsky több kísérlete ebbe a kategóriába tartozik. Amikor *“in vivo”* kísérleteket végzünk, a kontextus mindig jelen van mint tényező. Egyik kísérletében Boroditsky és Ramscar (2002) az IDŐ MOZGÁS metaforát vizsgálta, azt, hogy az emberek ennek a metaforának melyik változatát, az IDŐ MÚLÁSA MINT MOZGÓ TÁRGY (pl. *közeledik a Húsvét*) vagy az IDŐ MÚLÁSA MINT MOZGÓ MEGFIGYELŐ (pl. *a közeledünk*

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

Húsvéthoz), használják egy olyan valós helyzetben, mint a vonaton történő utazás. Az én felfogásom alapján (amelyben a metaforák használatára a kontextus jelentős hatással van) az adott szituációban a vonaton történő utazás egy kontextuális tényező, amely során inkább az IDŐ MOZGÓ MEGFIGYELŐ hatása érvényesül, hiszen a vonaton lévők megfigyelőkként utaznak egy cél felé. A megkérdezettek többsége ezt a fogalmi (al)metaforát használta, amikor megkérdezték tőlük, hogy ha egy tárgyalást szerdáról két nappal előre tettek (*the meeting was moved forward two days (from Wednesday)*), akkor melyik napon lesz az áthelyezett tárgyalás – hétfőn vagy pénteken. (A magyar nyelvben a példa nem egészen úgy működik, mint az angolban.) Vagyis, nagy valószínűséggel a valóságban megtörténő utazás kontextuális tényezőként befolyásolta a megfelelő metafora kiválasztását a válaszadás során. A kontextus egy száliens aspektusa (a vonaton történő utazás) mint “*prime*” működött, amely előhívta azt a fogalmi metaforát, amely ehhez a *prime*-hoz adekvátabb volt. Mindez nem-tudatosan, a tudatossági küszöb alatt történt.

Andor: *A kiterjesztett metaforaelméleledet tárgyaló könyved leghosszabb terjedelmű, 4. fejezetében a fogalmi alapú metaforizálódás alapját képező konceptuális struktúrákkal, a sematizáció színteződésével foglalkozol. Ezek a hierarchikusa rendezett mentális típusú szerkezetek, megállapításod szerint, a következők: a sematizáció legmagasabb fokú, bemeneti szintjét a Lakoff által leírt képi-fogalmi séma (image schema) képezi. A következő szinten kap helyet a Langacker által legköreültekintőbben leírt, ún. tartomány (domain), amit a keret (frame) fogalma követ. Végül a legkevésbé sematikus szinten helyezkednek el az ún. mentális terek, amelyeket a keretek strukturálnak (Kövecses 2020: 52-55). A hipotézised validitását tetszetős módon, széleskörű példaanyag-levezetésekén keresztül igazolod. A mentális sematizáció ilyen, hierarchikus alapú színtezettségre vonatkozó elméleleddel alapvetően egyetértek. Azt azonban hiányolom, hogy a sorban nem kapott helyet két – nézetem szerint fontos – fogalmi struktúra: a háttér (scene), s hozzá kötődően az ún. háttérismeretek (scenic knowledge), valamint az ún. forgatókönyv (script), vele együtt az ún. forgatókönyvi ismeretek (scriptal knowledge). Kíváncsi vagyok véleményedre, hogy ennek mi lehet az oka.*

Nézetem szerint (Andor 1985) a háttérfogalom bázisát olyan ismeretek mentális rögzítettsége képezi, amelyeket direkt tapasztalati alapon nyerünk, míg a keretismeretek az ún. világtudás sematizált, valamely reprezentált formájában és közvetített módon nyert, mentálisan rögzített ismereti struktúrái. Példaként hozom fel, hogy eltérő lehet a cunami jelenségére vonatkozó fogalma és az azt reprezentáló nyelvi kifejezés, szó, ismerete olyanok esetében, akik környezetükben, életük során megtapasztalták ezt a borzasztó tragédiát, és azok számára, akik csak a médiaforrások közvetítése, vagy olvasottságuk révén ismerik ezt a természeti katasztrófát. Én úgy gondolom, hogy a háttér és a keret a hierarchizálódást illetően egy szintet képez. A két mentális sematizációs alakulat tartalmát, konstituenseik egyikhez vagy másikhoz tartozását és szerepét szociokulturális és az egyéni ismeretszerzés folyamatának tényezői befolyásolják.

Ami pedig a forgatókönyv (script) státusát illeti a színteződésben, azt, szociokulturális tartalmának konvencionálizáltsága révén feltétlenül a mentális háttér- és keretismeretek tartományának („domainjének”) alárendelten képzelem el, egy szintre helyezve az általad negyedik szintnek tartott, a sematizáció legalacsonyabb fokát képező ún. mentális terekkel.

Mindezek alapján megismétlem kérdésemet. Beilleszthető-e a hierarchiába a forgatókönyv és a háttér fogalma?

Kövecses: Mindezt egy kicsit én másképp látom. Kezdjük azzal, amit te forgatókönyvnek nevezel. Abból indulok ki, hogy a világot alapvetően entitásokra és eseményekre osztva képzeljük el. Mind az entitásokat, mind az eseményeket olyan fogalmakként konceptualizáljuk, melyeknek valamiféle strukturált tartalma van. Ezeket a strukturált tartalmakat nevezzük kereteknek, tartományoknak, sémáknak, tereknek stb. Úgy vélem, hogy az eseményeknek megfelelő keretek, tartományok stb. azok, amelyek segítségével reprezentáljuk az általunk ismert történeteket, és képzeljük el azt, ahogy a történetek végbemennek. Az entitásokként reprezentált strukturált tartalmak, a történetek, ezekbe „forgatókönyvekbe” ágyazódnak bele. Tehát minden, az eseményeket megragadó strukturált tartalom (keret, séma, mentális tér, képi séma) véleményem szerint forgatókönyvszerű. Vagyis a „forgatókönyvszerűség” minden szinten jelen van, nem kötném egy bizonyos szinthez.

A háttérrel illetően azt gondolom, hogy összhangban az általános kognitív nyelvészeti felfogással, az általam javasolt mentális konstrukciók (képi séma, tartomány stb.) egymással előtér-háttér viszonyban is állnak. Így a legspecifikusabb mentális tér háttérül a keret szolgál, amelyből a pillanatnyi diskurzus térben (*current discourse space*) a mentális tér kialakult. A fogalmi keret háttére az a tartomány, amelybe a keret tartozik. A tartományt pedig egy bizonyos képi séma jellemzi, amilyen például a TARTÁLY, MOZGÁS vagy az ERŐ. Tehát a magasabb szinten levő mentális konstrukciók az alacsonyabb szinten levők háttérül szolgálnak. Így elmondhatjuk, hogy a sematikussági hierarchia előtér-háttér viszonyokat is magában foglal.

De a háttér fogalma nézetem szerint még szélesebb. Mindaz, amit kontextusnak hívok további háttére annak, ami a pillanatnyi diskurzus térben történik. Egy-egy száliers kontextuális tényező lehet az a kiváltó ok, *prime*, amely beindít egy metaforikus konceptualizációs folyamatot a pillanatnyi diskurzus térben. A kontextust úgy fogom fel, mint van Dijk (2009), aki szerint minden diskurzus szituációban egy „kontextus modellt” építünk fel. Ez a modell minden pillanatban dinamikusan változik. Elemei a helyszín (idő, hely, körülmények, kellékek), a történet elemei, mint a szereplők, érdekek, kor, nem, társadalmi szerep, ismeretek, szabályok, szándékok, és végül a tevékenység maga. Ebből kiindulva saját kutatásom során azt találtam, hogy a metaforikus konceptualizáció által leginkább használt kontextuális tényezők (melyeket a beszélő szempontjából nézve mint kérdéseket fogalmaztam meg) olyan eseteket foglalnak magukban, mint:

Mit tudok a beszélőről, a témáról és a hallgatóról?

Mi hangzott el a jelenlegi diskurzusban?

Mit mondtak a témáról az előző diskurzusokban?

Mi az ideológiai háttére annak, ami elhangzik?

Mi jellemzi azt a fizikai szituációt, amelyben a beszéd elhangzik?

Mi jellemzi azt a kulturális és társadalmi szituációt, amelyben a beszéd elhangzik?

Melyek azok a tematikák, melyek a beszélők figyelmének középpontjában állnak?
stb.

Ezek olyan metaforákat előhívó okok (kontextuális tényezők), *prime*-ok, melyeket több száz vagy ezer diskurzusban található metafora vizsgálata során azonosítottam, és 2015-ös könyvemben részletesen elemeztem. A 2020-as könyv a kontextusnak ezt a felfogását ötvözi a fogalmi metaforák négy sematikussági szintjének elképzelésével. Ahol az így felfogott kontextus és a metaforikus sematikussági hierarchia természetes módon találkozik, az a pillanatnyi diskurzus tér, amelyben egy metaforikus mentális tér online kialakul.

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

Andor: A közelmúltban megjelent, tanítványaiddal együtt írt érdekes tanulmányodban (Kövecses et al. 2019), valamint arra hivatkozva, új könyved (Kövecses 2020) 88-90. oldalán, a metaforák lexikális, valamint korpuszalapú vizsgálatának összevetésével foglalkozol. Az általad nagyobb arányban művelt, és – érzésem szerint – jobban kedvelt lexikális alapú megközelítésben megfigyeléseiteket angol nyelvi, korpuszalapú tanulói szótárak szó-definícióra alapozzátok (a surprise kifejezést vizsgálva példaként). Számomra érdekes volt konstatálni, hogy analízisetek során kiemelt figyelmet szenteltetek a vizsgált szótári egység jelentéses, ún. közel-szinonima (near synonym) kapcsolatainak.

Azt kérdezem azonban, mennyire tekinthető megbízhatónak az ilyen, a metaforikus kifejezés-mód szinonimákban kifejeződő jelentés-kapcsolatainak konceptuális alapú elemzése. Nézetem szerint ugyanis ennek vannak gyengeségei. Ugyanis a közel-szinonimák jelentésének/jelentéseinek összefüggése gradációs jellegű: általában egy prototípusos jelentést kifejező lexikális egységhez kötődnek, különféle mértékű távolsággal, egymás közti kapcsolataik is több-kevesebb összefüggőséget mutatnak. A prototípusos lexikális egység rendelkezik a reprezentált fogalmi keret legáltalánosabb jegyeit összefogó jelentéssel. Minél távolabb esik ettől gradációját tekintve egy egység, annál specifikusabb, jelentése nem tartalmazza a prototípusos tag valamennyi jellemző jegyekben kifejezett ismervét.

Vegyük példaként az ugrik igét. Ő a jelentéskörébe tartozó szinonim egységek (mint pl. szökdecsel, szökell, szökken, ugrándozik, ugrál, pattog stb.) jelentés tekintetében legáltalánosabb tagja, literális értelmében. A jelentéskörébe tartozó szavakkal diszkurzív kontextusban sokszor felcserélhető, sokszor viszont nem. Ez a kérdéses lexikális egységek által megjelenített konceptuális kerettől függ.¹

Most pedig lássunk néhány példát:

- (1) Péter nagyot ugrott örömeiben.
- (2) Ugrott az üzlet.

Míg az első példa a literális, azaz szó-szerinti jelentést tartalmazza, addig a második az adott ige metaforizált jelentését mutatja.

- (3) *Szökkent az üzlet.
- (4) *Szökellt az üzlet.
- (5) *Ugrott a pulzusom.
- (6) Sokszor ugrál a pulzusom.

A fenti példasorban (3), (4) és (5) azért minősül elfogadhatatlannak mert állítmányuk konceptuálisan (és megjegyzem, szintaktikai jegyeinek tekintetében is) inkompatibilis a velük mondat-tani kapcsolatba került tárggyal.

Összegezve: a jelentés tekintetében egy adott szinonim csoportba tartozó igék a metaforizáció szempontjából eltérően viselkednek. Kérdésem megismételve a következő: célszerű-e a korpusz-alapú szótárakban megadott szinonim kifejezések jelentéses jegyei mentén vizsgálni a konceptuális metaforák jelentését és nyelvhasználati viselkedését?

Kövecses: Meglátásom szerint példáidban nem ugyanarról van szó, mint amiről mi az említett dolgozatban beszélünk. Vegyük a meglep igét a magyarban. Számos magyar szótár több hasonló jelentésű igét sorol fel a meglep-pel együtt: megütközik, sokkol, megdöbbsent, elképeszt stb. Ezt nyilván azért teszi, mert ezeket a szavakat a meglep (közel-)szinonimájának tartja. Kérdés

¹ Az ugrást kifejező igék lexikális szemantikai és pragmatikai vizsgálatára vonatkozóan lásd Andor (2001).

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

az, hogy hogyan jönnek létre ezek a szavak a *meglep* szinonimáiként. Létrejöttük annak köszönhető, hogy ugyanaz a fogalmi metafora működik bennük: A MEGLEPETÉS VALAKIRE IRÁNYULÓ VÁRATLAN HATÁS. A hatás lehet fizikai (*megütközik, sokkol*) vagy pszichikai (*megdöbbszent, elképeszt*). Tehát a MEGLEPETÉS fogalma nyelvi manifesztációinak egy csoportját (ebben az esetben, szinonimáit) egy fogalmi metafora segítségével hozzuk létre.

Ezzel szemben a Te példád, az *ugrik* esete, azt mutatja meg, hogy az *ugrik* szó-szerinti alapjelentéséből hogyan hozunk létre egy másik, nem szó szerinti, hanem metaforikus jelentést. Az *ugrik az üzlet* példa azt mutatja, hogy egy szó-szerinti jelentés, az „ugrik”, hogyan változik egy másik, metaforikus jelentéssé, ami ebben az esetben kb. az, hogy „nincs/nem létezik üzlet”. Az *ugrik* szó-szerinti jelentése és metaforikus jelentése („nincs üzlet”) közti szisztematikus kapcsolatot egy fogalmi metafora biztosítja, ami A LÉTEZÉS/MEGLÉT JELENLÉT ITT. Ha az üzlet *ugrik*, akkor az üzlet nincs, nem létezik, mert elugrott, vagyis többé nincs itt jelen. Ez egy általános fogalmi metafora, amely megmagyarázza többek közt az olyan szavak és kifejezések metaforikus jelentését, mint az *elszáll a remény, kiszökik az álom a szeméből, '56-ban megpattant Amerikába, eltűnik a fájdalom, elmegy a pénz, elmegy a hajó* stb.

Vagyis a Te példáid nem arra keresik a választ, hogy hogyan alakítjuk ki metaforák segítségével egy szó *szinonimáit*, hanem arra, hogy hogyan alakítjuk ki fogalmi metaforák segítségével egy szó *szinonimáinak különböző jelentéseit*. Én azt keresem, hogyan jön létre a MEGLEPETÉS szinonimáinak egy csoportja, Te azt, hogy hogyan jön létre az UGRİK (és szinonimáinak) egy jelentése, amely radikálisan más, mint ennek szó szerinti alapjelentése. Tehát én továbbra is fenntartom, hogy adekvát módszer egy fogalom metaforikus struktúrájának feltárásában a fogalomhoz tartozó szinonimák metaforikusságának vizsgálata.

Andor: *Látom, hogy mostanában egyre inkább „kacérkodszt” a korpuszalapú metafora-vizsgálatokkal. Hivatkozol olyan szerzők munkáira, akik metafora-kutatói munkásságuk mellett tulajdonképpen korpusznyelvészek. Közéjük tartozik – hogy csak egy-két nevet említsek – Alice Deignan, Jonathan Charteris-Black, Andreas Musolff, Gerard Steen és munkatársai. Az előző kérdésemhez kötődően hivatkoztam tanítványaimmal együtt írt, nemrég megjelent tanulmányotokra (Kövecses et al. 2019), amelyben összevetitek az általad leginkább művelt (és ahogy kiolvasom, alkalmasabbnak tartott) lexikalista szemléletű vizsgálati megközelítést a korpuszalapúval. Írásotok utolsó szakaszában, statisztikai adatokkal alátámasztva, konstatáljátok, hogy a lexikalista megközelítés fő jellemzője a típusazonosítás (type), míg a korpuszalapúé az ún. példányok (token) előfordulási arányainak és szerepének felmérése. Véleményem szerint ezzel a megállapításokkal egyet lehet érteni.*

Ugyanakkor észrevételezem, hogy a korpuszok általatos megvalósított használata leginkább konkordanciák vizsgálatára korlátozódik, nem pedig diszkurzus-egészek tanulmányozására épül. Én feltétlenül a textuális alapú vizsgálatokból nyert eredményeket tartom reálisabb szintűeknek. Ez jó módszert képezne a különféle típusú és zsánerű szövegekben előforduló metaforizációk tipológiai jellemzéséhez.

Érdeklődni szeretnék, hogy van-e szándékod/szándékotok a továbbiakban diszkurzus-bázisú korpuszalapú vizsgálatokat folytatni, többek között a magyar nyelv metaforizációs folyamatai specifikumainak felmérésére vonatkozóan. Érzésem szerint kiválóan alkalmas lenne erre a Magyar Nemzeti Szövegtár (MNSZ) immár hatalmas volumenű korpusza.

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

Kövecses: Kacérkodásom egyedüli oka az, hogy megpróbáljak dűlőre jutni egy olyan kérdésben, amelynek közvetlen kihatása van munkámra. Ahogy erre már korábban utaltam, a korpusznyelvészek kizárólagossá igyekeztek tenni korpusznyelvészeti módszereiket a metaforakutatásban is, és szubjektívnek, intuitívnek, röviden tudománytalannak, kezdték minősíteni azokat a metaforával kapcsolatos munkákat, amelyek nem ezeket a módszereket használták. Éppen ezért 2013-14 táján, mikor meghívtak Párizsba egy hónapra vendégelőadónak és vendégkutatónak a SURPRISE fogalma témakörében, elhatároztam, hogy az általam lexikainak nevezett (intuitív, tudománytalan ☺) módszert továbbfejleszttem, és megpróbálom jobb belátásra bírni meghívóimat, akik láthatóan a korpuszmódszerek elkötelezett hívei voltak. A kísérlet nem sikerült. Nagyon kedvesen, mosolyogva végighallgatták előadásomat, majd elmondták, hogy ez egy igen érdekes elemzése a meglepetés fogalmának, de sajnos hiányzik belőle a korpuszra alapozottság, és így megmarad szubjektív és intuitív metaforaelemzésnek.

Egy-két év múlva Zágrábban rendeztek egy konferenciát a kognitív nyelvészet módszertani kérdéseiről. Gondoltam, ez jó lehetőség lenne még egyszer nekifutni a dolognak. De most már úgy, hogy „élesben” összevetem a lexikai és a korpuszalapú módszert. A probléma csak az volt, hogy én nem igazán értek a korpusznyelvészethez és az elektronikus korpuszokhoz. Doktori hallgatóim azonban igen, ők ugyanis szintén lelkes hívei voltak annak az elvnek, hogy tudományos metaforaelemzés csak korpusz segítségével végezhető. Nekiálltunk összevetni az előzőleg általam, a lexikai módszerrel elemzett SURPRISE fogalom metaforáit a COCA² egy megfelelően nagy, random mintájában található metaforáival. A kutatásból az derült ki, amit Te is leírtál kérdésedben: a lexikai módszer a *type*-ok, a korpuszalapú módszer a *tokenek* kutatására alkalmas elsősorban. A kettő együtt viszont nagyszerűen kiegészíti egymást.

Ez az eredmény összhangban van a többszintű metaforaelmélet elképzelésével. A *type*-ok a keretek, a tartományok és a képi sémák szintjéhez kötődnek (azoknak konvencionalizálódott nyelvi megjelenítési formái), míg a *tokenek* a mentális tér szintjéhez kapcsolódnak (hiszen ez a diskurzus fogalmi szintje, ami aztán a *tokenben* nyelviileg manifesztálódik is). Számomra a korpusz tulajdonképpen a valós, megtörtént mentális terek *tokenekben* manifesztálódott gyűjteménye.

Igen, valóban a korpuszt alkotó konkordanciákat vizsgáltuk (ezek egy mintáját). Kisebbségi korpuszoknak tekinthetők a különböző „diskurzus-egészek”, ahogy nevezted őket. Ezek nagyon fontosak, és sok metaforakutató használja is ezeket. Engem viszont elsősorban az érdekel, hogy hogyan áll össze teljes metaforikus fogalmi rendszerünk. Aki ezt akarja tanulmányozni, az nem maradhat meg egy adott író műveinél, vagy egy adott műfajnál. Más korpusznyelvészeti metaforakutatók két vagy több ember között lezajló nyelvi interakciókban fellelhető metaforákkal és ezek használati szabályosságaival foglalkoznak. Ezek viszont a metafora szempontjából annyira szűk adatbázissal rendelkeznek, hogy kutatóik sokszor nem találják azokat a metaforikus nyelvi kifejezéseket, amelyek alapján egyáltalán fogalmi metaforákról beszélhetünk vagy ezek létezését feltételezhetjük. Ezért aztán, ahogy már említettem, néhány kutató magának a fogalmi metafora-elméletnek az érvényességét kérdőjelezi meg.

A magyar nyelv metaforizációs folyamatainak specifikumainak leírása egy elképzelhetetlenül nagy feladat, melyet egy ember, egy élet alatt nem tudna elvégezni. Ehhez nagyon sok, jól képzett metaforakutató és sok idő és pénz kellene. Egyik sem áll rendelkezésre. Jelenleg elindítottunk egy kutatást Benczes Rékával a de Gruyter kiadó megbízásából, melyben egyetlen fogalom, a DÜH, metaforikusságát és metafora-rendszerét vizsgáljuk meg több mint 30 nyelv-

² Corpus of Contemporary American English.

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

ben, köztük a magyarban. Ennek eredményeiből majd fogalmat alkothatunk arról, hogy mit is jelentene egy nyelv teljes metaforarendszerének leírása, és univerzális, illetve specifikus vonásainak azonosítása.

Andor: *Utolsó szakmai kérdésem új könyved (Kövecses 2020) talán legizgalmasabb, a legnagyobb érdeklődést kiváltó állítását, merész megállapítását érinti arról, hogy az ún. literális nyelvhasználattal szemben (talán) elsődlegesnek tekinthető a nem-szószerinti, azaz figuratív kifejezésforma. Ez olyannyira határozott deklaráció, vagy inkább hipotézis, hogy még könyved fülszövegében is kiemelt státust kapott. A monográfiában ezzel kapcsolatos részletes argumentációt kap az olvasó, mégpedig a 2. fejezetben. A literális vs. figuratív jelentés viszonyát mentális feldolgozásuk és interpretációjuk elsődlegessége szempontjából az utóbbi évtizedekben több szerző is tárgyalta, köztük barátod, a pszicholingvista Raymond Gibbs, mégpedig experimentális eszközökkel. Könyved második fejezetének oldalain Te arról argumentálsz, hogy nyelvtörténetileg igazolható módon a literális értelmű (értelemben használt) lexikai kifejezések egész sora eredetileg figuratív értelemmel rendelkezett. Bemutatod, hogy még alapvető konkrét foglaimunk tartalma is nagy arányban figuratív módon értelmeződik, s hogy a literális értelem volumene/tartománya jóval kisebb mértékű a korábbi feltételezéseknél (Kövecses 2020: 25-27). Elégséges érv ez a figuratív jelentés primátusa mellett?*

Hadd kérdezzek meg most, a Veled készített interjúm idején, 2020 őszén és 2021 elején milyen megállapítások és állítások fogalmazhatók meg a literális vs. nem-literális jelentés viszonyáról?

Kövecses: Ez a kérdéskör engem különösen abból a szempontból érdekel, hogy hogyan, milyen módon épül fel fogalmi rendszerünk. Mind a hagyományos felfogás, mind a kognitív nyelvészet erősen támaszkodik arra a megkülönböztetésre, amely szerint vannak szó szerint értelmezett, illetve figuratíven, nem szó szerint értelmezett fogalmak. Az előbbiek konkrétak, az utóbbiak absztraktak. A fogalmi metaforaelmélet ehhez hozzáteszi, hogy az absztrakt fogalmakat a konkrét fogalmak segítségével alakítjuk ki (és persze értelmezzük). Ezt a folyamatot nevezzük fogalmi metaforának (vagy szélesebben figurativitásnak, beleértve a metonímiát is).

Én viszont azt találtam, hogy a kizárólag szó szerint kialakított és értelmezett konkrét fogalmaknak a köre nagyon szűk, és a konkrét fogalmak nagy részét is részben a figurativitás eszközeivel alakítjuk ki és értelmezzük. Ebben az értelemben mondtam azt, hogy a figurativitás alapvető. Ez problémát jelent a fogalmi metaforaelmélet számára annyiból, hogy azon konkrét fogalmak nagy része, melyeket forrástartományként használunk más, absztrakt fogalmak létrehozására, részben már eleve figuratíven (főleg metaforikusan és metonimikusan) kialakított és értelmezett fogalmak.

A megoldást a fogalmi metaforaelmélet számára abban látom, hogy mind a konkrét, mind az absztrakt fogalmakat úgy kell felfognunk, hogy azoknak van egy perceptuálisan észlelt része és egy fogalmilag konstruált része. Tehát nincsenek tisztán konkrét vagy tisztán absztrakt fogalmak. Minden fogalomnak két része van: egy perceptuálisan értelmezett része és egy figuratíven konstruált része, csak más arányban. A konkrét fogalmaknál nagyobb a perceptuális rész és kisebb a figuratíven konstruált rész, és fordítva: az absztrakt fogalmaknál nagyobb a figuratíven konstruált rész és kisebb a perceptuálisan értelmezett rész. A perceptuálisan értelmezett rész jelenléte és terjedelme nyilván könnyen belátható a konkrét fogalmak esetében, de nehezebb az absztrakt fogalmak esetében. Ez utóbbiaknál a perceptuális rész az, amit testalapúságnak, *embodiment*nek nevezünk. Az absztrakciók kialakítása a perceptuális tapasztalatok figuratív

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

felhasználásával érhető el. Ezért olyan fontos a kognitív nyelvészetben, és általában a nem-objektivistá nyelv- és világszemléletben, a figurativitás.

Andor: *Könyveidet olvasva lenyűgöz angol nyelvi tudásod, kifejező készséged rendkívül magas szintje. A művelt anyanyelvi beszélő nyelvhasználatának érzetét kelti bennem. Nem véletlen, hogy egyre másra a legjelentősebb könyvkiadók, köztük az illusztris Oxford University Press és a Cambridge University Press jelentetik meg monográfiáidat. Elmondanád annak titkát, hogy hogyan sikerült ilyen szintű nyelvtudásra szert tenned?*

Kövecses: Köszönöm, Jóska, hogy így gondolod, de remélem, hogy ezek a kiadók nem *csak* a jó angolság miatt adták ki könyveimet. ☺

Nyelvészet iránti érdeklődésem az angol nyelv iránti érdeklődéssel kezdődött, bár ez nyilván nem volt egy egyenes út. Már gyerekkoromban az amerikai angol ragadott meg, különösen ennek számomra „férfias” hangzása. Amikor apám az 50-es évek végén a Szabad Európát hallgatta, gyakran a rádión a mellette hallható adó, a *Voice of America* jött be. Ezt képes voltam órákon át hallgatni anélkül, hogy egy kukkot is értettem volna belőle. Már általános iskolás koromban az angol nyelv vált legnagyobb hobbimmá, mindenfélét olvastam angolul, sokat szótárastam, és igyekeztem minden angollal, amerikaival, ausztrállal stb., akivel csak talákoztam, a nyelvet gyakorolni. „Native”-vé akartam válni. Példaképem András László volt, aki az egyetemen tanított angol nyelvészetet. Viszonylag későn, majdnem harminc évesen töltöttem először huzamosabb időt angol nyelvterületen, fél évet Kaliforniában. Rájöttem, hogy „native” soha nem leszek, de az angol iránti lelkesedés és szeretet megmaradt. A hobbiból hivatás lett, és megmaradtam az angol nyelv örökös tanulójának. Évek óta tanítok kurzusokat Heidelbergben, és sokszor, sokan megkérdezik, hogy miért nem tanulok meg németül. Sok válaszom van, de azt hiszem, a legfontosabb az, hogy még mindig az angollal vagyok elfoglalva, ezt tanulom, ez köti le minden szabad nyelvi kapacitásomat. Talán ez az örök, de beteljesületlen „szerelem” látszódik és érződik angolul írt könyveimen.

Andor: *Zárásképpen arról szeretnék érdeklődni, hogy milyen témán/témákon dolgozol jelenleg, és hogy mik a kutatói terveid a jövőre nézve. A Benczes Rékával közös projektumot már említetted. De ahogy ismerlek, lehet ezen kívül más is készülőben. Mit tartasz még a tarsolyodban?*

Kövecses: Hát, van egy nagyon izgalmasnak tűnő metafora-projektem a jövőre nézve. ☺ Elindulni végre Isten felé.

Magamhoz véve szerény eszközeimet, nagyon távolról közeledve, kicsi, óvatos lépéseket téve, félve a kudarctól, mégis bizakodva, mégis nekivágva, reménykedve a további, és még ezt is megértő kegyelemben, megkísérelni feltárni a magát metaforákban kijelentő Isten metaforáinak eredetét, titkát és erejét.

Andor: *Kedves Zoli Barátom! Közelgő 75. születésnapod alkalmából kívánok Neked terveid végrehajtásához további, egészségben eltöltendő, hosszantartó életet, munkádhoz folyamatos ambíciót és kreativitást, családot körében pedig sok boldogságot. Isten éltesse sokáig, családod és mindannyiunk, barátaid, kollégáid, tanítványaid örömeire!*

Irodalom

- Andor, J. (1985): On the psychological relevance of frames. *Quaderni di Semantica* VI.2, 212–221.
- Andor, J. (2001): Angol és magyar, ugrást kifejező igék lexikális szemantikai és pragmatikai vizsgálata. In: Gecső T. (szerk.): *Kontrasztív szemantikai kutatások*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 7–24.
- Boroditsky, L. (2001): Does language shape thought? Mandarin and English speakers' conception of time. *Cognitive Psychology* 43, 1–22. <https://doi.org/10.1006/cogp.2001.0748>
- Boroditsky, L. & Ramscar, M. (2002): The roles of body and mind in abstract thought. *Psychological Science* 13.2, 185–189. <https://doi.org/10.1111/1467-9280.00434>
- Casasanto, D. (2009): Embodiment of abstract concepts: Good and bad in right and left handers. *Journal of Experimental Psychology: General* 138/3, 351–367. <https://doi.org/10.1037/a0015854>
- Chilton, P. & Lakoff, G. (1995): Foreign policy by metaphor. In: Schaffner, C. & Wenden, A. (eds.): *Language and Peace*. Aldershot: Ashgate, 37–60.
- van Dijk, T. (2009): *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge & New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511575273>
- Gibbs, R. (1994): *The Poetics of Mind*. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Gibbs, R. (2006): *Embodiment and Cognitive Science*. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Grady, J. (1997a): *Foundations of Meaning: Primary Metaphors and Primary Scenes*. Ph.D. dissertation. University of California at Berkeley.
- Grady, J. (1997b): THEORIES ARE BUILDINGS revisited. *Cognitive Linguistics* 8, 267–290. <https://doi.org/10.1515/cogl.1997.8.4.267>
- Hoey, M. (2005): *Lexical Priming: A New Theory of Words and Language*. London: Routledge.
- Kecskés, I. (2014): *Intercultural Pragmatics*. Oxford & New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199892655.001.0001>
- Kövecses, Z. (1986): *Metaphors of Anger, Pride, and Love: A Lexical Approach to the Study of Concepts*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/pb.vii.8>
- Kövecses, Z. (2002/210): *Metaphor: A Practical Introduction*. (1st edition: 2002, 2nd edition: 2010.) Oxford & New York: Oxford University Press.
- Kövecses, Z. (2005): *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge & New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511614408>
- Kövecses, Z. (2006): *Language, Mind, and Culture: A Practical Introduction*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Kövecses, Z. (2015a): *Where Metaphors Come From*. Oxford & New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190224868.001.0001>
- Kövecses, Z. (2015b): Surprise as a conceptual category. *Review of Cognitive Linguistics* 13.2, 270–290. <https://doi.org/10.1075/rcl.13.2.01kov>
- Kövecses, Z. (2017): Levels of metaphor. *Cognitive Linguistics* 28.2, 321–347. <https://doi.org/10.1515/cog-2016-0052>
- Kövecses, Z., Ambrus, L., Hegedűs D., Imai, R. & Sobczak A. (2019): The lexical vs. corpus-based method in the study of metaphors. In: Bolognesi, M., Brdar, M. & Despot, K. S. (eds.): *Metaphor and Metonymy in the Digital Age*. Amsterdam: Benjamins, 149–173. <https://doi.org/10.1075/milcc.8.07kov>

Andor József:

Nyelvelméleti kalandozás a metaforizáció tartományában: interjú Kövecses Zoltánnal

Argumentum 17 (2021), 250-273

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/14

- Kövecses Z. (2020): *Extended Conceptual Metaphor Theory*. Cambridge & New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108859127>
- Lakoff, G. (1987): *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago: The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226471013.001.0001>
- Lakoff, G. (1993): The contemporary theory of metaphor. In: Ortony, A. (ed.): *Metaphor and Thought*. Second edition. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 202–251.
- Lakoff, G. (2007). *Ten Lectures on Cognitive Linguistics*. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press.
- Lakoff, G. & Johnson M. (1980): *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1999): *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge in Western Thought*. New York: Basic Books.
- Lakoff, G. & Kövecses, Z. (1987): The cognitive model of anger inherent in American English. In: Holland, D. & Quinn, N. (eds.): *Cultural Models in Language and Thought*. New York & Cambridge: Cambridge University Press, 195–221. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511607660.009>
- Musolff, A. (2006): Metaphor scenarios in public discourse. *Metaphor and Symbol* 21.1, 23–38. https://doi.org/10.1207/s15327868ms2101_2
- Steen, G. et al. (2007): MIP: A method for identifying metaphorically used words in discourse. *Metaphor and Symbol* 22.1, 1–39. https://doi.org/10.1207/s15327868ms2201_1
- Steen, G., Dorst, A., Herrmann, B., Kaal, A. & Krenmayr T. (2010): Metaphor in usage. *Cognitive Linguistics* 21.4, 765–796. <https://doi.org/10.1515/cogl.2010.024>
- Trim, R. (2007): *Metaphor Networks. The Comparative Evolution of Figurative Language*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Trim, R. (2011): *Metaphor and the Historical Evolution of Conceptual Mapping*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230337053>

Andor József
Pécsi Tudományegyetem, BTK
Angol Nyelvészeti Tanszék
H-7624 Pécs, Ifjúság u. 6.
andor.jozsef@t-online.hu